

В. В. Андріїв

здобувач

Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля,
кафедра правознавства
вул. Ватутіна, 1, Луганськ, 91034, Україна

ЗМІСТ І ПРИЗНАЧЕННЯ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

У статті проводиться аналіз наукових поглядів на юридичну природу та зміст загальнообов'язкового державного соціального страхування. Останнє розглядається як соціальна система, що ставить за мету створення загальнонаціональної організації взаємодопомоги обов'язкового характеру.

Ключові слова: соціальне страхування, соціальний ризик, функції соціального страхування, принципи соціального страхування.

В історії Української держави 1996 рік (рік прийняття Конституції) назавжди зайняв важливе місце. Здійснення реформ у політичній, економічній і соціальній сферах дозволило створити підвалини національної незалежності, ринкової економіки й демократичної політичної системи.

У сучасних умовах держава є основним суб'єктом соціальної політики, а тому, визначаючи напрями цієї політики, вона повинна: забезпечувати реалізацію прав громадян на соціальний захист; проводити єдину політику в соціальній сфері; забезпечувати прийняття законів та інших нормативно-правових актів, що регулюють соціальний захист; визначати організаційно-правові форми соціального забезпечення та створювати умови для їх ефективного функціонування; у законодавчому порядку визначати умови, порядок надання і розміри пенсій, допомог, пільг, соціального обслуговування та інших видів соціального забезпечення; встановлювати розміри обов'язкових страхових внесків, що спрямовуються до відповідного фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування; визначати бюджети загальнообов'язкових страхових фондів; встановлювати обов'язкові вимоги щодо створення страхових резервів з метою забезпечення своєчасності і повноти соціальних виплат; переглядати види та розміри соціальних виплат з метою покращення матеріального забезпечення громадян; визначати умови та забезпечувати дотації відповідному фонду соціального страхування з державного бюджету; надавати соціальну підтримку окремим категоріям непрацездатних громадян за рахунок державного та місцевих бюджетів; встановлювати основні види соціальних стандартів; забезпечувати дотримання суб'єктами права соціального забезпечення вимог законодавства; здійснювати у встановлених формах нагляд і контроль за додержанням законодавства про соціальний захист населення та ін.

Компетенція сучасної соціальної держави поширюється на такі сфери, як освіта, охорона здоров'я, ринок праці, система соціального страхування

тощо. Прагнення досягнення стабільності рівня життя населення, ефективний захист та здійснення прав і свобод громадян, створення сучасних систем охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення, підтримки бідних соціальних верств, попередження і вирішення соціальних конфліктів — все це є основними завданнями соціальної держави.

До критеріїв оцінки ступеня соціальності правової демократичної держави належать: 1) дотримання прав і свобод людини; 2) проведення активної й сильної соціальної політики; 3) забезпечення стандартів гідного життя для більшості громадян; 4) адресна підтримка найбільш уразливих прошарків і груп населення, скорочення й ліквідація бідності; 5) гарантії створення сприятливих умов для реальної участі громадян у виробленні й соціальній експертизі рішень на всіх рівнях влади й управління; 6) дотримання прав і гарантій, що визнають і розвивають систему соціального партнерства як основний механізм досягнення громадської згоди й балансу інтересів працівника й роботодавця при регулюючій ролі держави; 7) гарантії, при яких будь-який господарюючий суб'єкт, будь-який власник повинен нести конкретну соціальну відповідальність; 8) соціальна справедливість і соціальна солідарність суспільства, які забезпечуються на підставі розвитку акціонерної власності працівників, а також шляхом податкового перерозподілу доходів від багатих до бідних і більшого завантаження найбільш працездатних членів суспільства з метою допомогти менш працездатним; 9) гендерна рівність чоловіків і жінок; 10) участь усіх громадян в управлінні державними й громадськими справами, участь працівників в управлінні виробництвом, розвиток системи соціального партнерства; 11) права й гарантії, орієнтовані на зміцнення сім'ї, на духовний, культурний і моральний розвиток громадян, насамперед молоді, на дбайливе ставлення до спадщини й наступності поколінь, збереження самотності національних та історичних традицій.

Відповідно до ст. 46 Конституції України громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [5]. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. При цьому, пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Страхування — це один із найважливіших механізмів, який забезпечує дієву систему захисту майнових прав та інтересів громадян, підприємств, підтримання соціальної стабільності суспільства, економічної безпеки держави, а також є важливим фінансовим інструментом регулювання національної економіки та потужним джерелом акумулювання коштів для їх подальшого довготривалого інвестування у галузі економіки [9, с. 205].

Соціальне страхування не лише захищає працюючих, а й служить механізмом суспільних інвестицій, доходи від яких повертаються у вигляді покращення якості життя населення, стабільності суспільства, формування спонукальних мотивів до праці, освіти й підвищення кваліфікації. Воно стало важливим засобом досягнення соціальної злагоди в суспільстві, запобігання й зниження рівня бідності. Право працюючих на страхування набуло значення одного з найважливіших прав людини і громадянина [8, с. 78].

Основною метою системи соціального страхування є забезпечення гідного рівня життя громадянам, які протягом свого трудового життя сплачували страхові внески, не приховуючи своїх трудових доходів.

В Україні найбільшого розвитку та правового забезпечення набуло обов'язкове державне соціальне страхування. Його принципи, загальні правові, фінансові та організаційні засади визначають Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 р. [6].

Відповідно до ст. 1 Основ державне соціальне страхування — це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом. Тобто основне призначення загальнообов'язкового державного соціального страхування — це компенсація втраченого заробітку в разі настання страхового випадку або компенсація інших витрат, пов'язаних з цим.

В основі загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян України лежать принципи: законодавчого визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного соціального страхування; обов'язковості страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством про працю, та осіб, які забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), громадян — суб'єктів підприємницької діяльності; надання права отримання виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням особам, зайнятим підприємницькою, творчою діяльністю тощо; обов'язковості фінансування страховими фондами (установами) витрат, пов'язаних із наданням матеріального забезпечення та соціальних послуг, у обсягах, передбачених законами з окремих видів загальнообов'язкового соціального страхування; солідарності та субсидування; державних гарантій реалізації застрахованими громадянами своїх прав; забезпечення рівня життя, не нижчого за прожитковий мінімум, встановлений законом, шляхом надання пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги, які є основним джерелом існування; цільового використання коштів загальнообов'язкового держав-

ного соціального страхування; паритетності представників усіх суб'єктів загальнообов'язкового державного соціального страхування в управлінні загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування базується на ідеї поділу збитків, яких зазнала застрахована особа, між усіма суб'єктами страхування. Основними джерелами коштів окремих видів державного соціального страхування є внески роботодавців і застрахованих осіб, бюджетних та інших коштів, які передбачені відповідними законами. Розміри внесків, залежно від виду страхування, щорічно встановлюються парламентом окремо для роботодавців і застрахованих осіб з кожного виду страхування на календарний рік у відсотках одночасно із затвердженням державного бюджету України.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування має значні переваги порівняно з недержавними формами страхування. Таке страхування є надійнішим, має ширше страхове поле, охоплює ширше коло осіб, більш прийнятне в разі коливань страхових випадків, дешевше, не є капіталомемким, включає особливо небезпечні випадки, які залишаються за межами комерційного страхування. При обов'язковому соціальному страхуванні державою встановлюються умови, які визначають виплати, що можуть змінюватися і поліпшуватися. Крім того, держава за рахунок Державного бюджету покриває дефіцит коштів соціального страхування, а тому розміри виплат при солідарному механізмі фінансування залежать не тільки від внесків застрахованих [7, с. 206].

Хоча Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування не дають вичерпного переліку видів загальнообов'язкового державного соціального страхування, але називають основні з них, а саме: 1) пенсійне страхування; 2) страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням; 3) медичне страхування; 4) страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності; 5) страхування на випадок безробіття.

Правові, організаційні та фінансові засади конкретних видів загальнообов'язкового державного соціального страхування визначаються окремими законами, а саме: Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23 вересня 1999 р. [2], «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 2 березня 2000 р. [3], «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» від 18 січня 2001 р. [4], «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. [1].

Таким чином, в Україні були створені законодавчі засади для становлення системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, що базується на вимогах Європейського кодексу соціального забезпечення та конвенцій і рекомендацій Міжнародної організації праці. Нова

організація системи соціального захисту населення вже дозволила зробити перехід від бюджетного до страхового принципу фінансування окремих напрямів соціальних видатків, створити нові механізми управління коштами соціального страхування на основі паритетності представників від застрахованих осіб, роботодавців і держави.

Однак, до цього часу не запроваджено останній вид загальнообов'язкового державного соціального страхування — медичне. Тому першочерговим є прийняття та запровадження відповідного закону, який дасть можливість громадянам отримати вичерпні можливості в одержанні медичної допомоги за рахунок коштів системи загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування в обсязі та на умовах, передбачених програмою медичного страхування.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що життя сучасної людини сповнене несподіванок. Особа повинна бути соціально захищеною, знаходитись під опікою держави. Головне завдання держави полягає в тому, щоб створити належні умови життя для людини, щоб вона могла своєю працею забезпечити гідну матеріальну базу для себе і своєї сім'ї. У той же час загальнообов'язкове державне соціальне страхування дало можливість кожному громадянину реалізувати своє конституційне право на соціальний захист і віддзеркалює принцип солідарності працівників, за яким кожен повинен робити внесок для підтримки колег по роботі в разі того чи іншого страхового випадку.

Література

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 49–51. — Ст. 376.
2. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23.09.1999 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 46–47. — Ст. 403.
3. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 22. — Ст. 171.
4. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» від 18.01.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 14. — Ст. 71.
5. Конституція України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
6. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14.01.1998 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 23. — Ст. 121.
7. Прилишко С. М. Проблеми теорії права соціального забезпечення: Монографія. — Х.: ПП «Берека-Нова», 2006. — 264 с.
8. Сільченко С. О. Соціальне страхування: реалії та перспективи правового регулювання // Проблеми законності. — Х.: Нац. юрид. акад. України, 2009. — Вип. 102. — С. 78–86.
9. Сташків Б. І. Теорія права соціального забезпечення: Навч. посібн. — К.: Знання, 2005. — 405 с.

В. В. Андриив

Восточноукраинский национальный университет им. В. Даля,
кафедра правоведения
ул. Ватутина, 1, Луганск, 91034, Украина

**СОДЕРЖАНИЕ И НАЗНАЧЕНИЕ ОБЩЕОБЯЗАТЕЛЬНОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО СОЦИАЛЬНОГО СТРАХОВАНИЯ**

Резюме

В статье анализируются научные взгляды на юридическую природу и содержание общеобязательного государственного социального страхования. Последнее рассматривается как социальная система, ставящая целью создание общенациональной организации взаимопомощи обязательного характера.

Ключевые слова: социальное страхование, социальный риск, функции социального страхования, принципы социального страхования.

V. V. Andriiv

East-Ukrainian National University named after V. Dahl,
The Department of jurisprudence
str. Vatutina, 1, Lugansk, 91034, Ukraine

**SUBSTANCE AND ROLE OF THE COMPULSORY STATE SOCIAL
INSURANCE**

Summary

Scientific views on the legal nature and substance of the compulsory state social insurance have been analyzed in the paper. Last-mentioned has been study as a social system with the objective of development of the national organization of obligatory mutual assistance.

Key words: social insurance, social risk, functions of social insurance, principles of social insurance.